

Małgorzata Turczyk

Uniwersytet Jagielloński w Krakowie

Kategoria praw dziecka w refleksji dydaktyki akademickiej

KEYWORDS

education for children's rights,
academic didactics, human
rights, teacher

ABSTRACT

Turczyk Małgorzata, *Kategoria praw dziecka w refleksji dydaktyki akademickiej* [The category of children's rights in the reflection of academic didactics]. *Kultura – Społeczeństwo – Edukacja* nr 2(14) 2018, Poznań 2018, pp. 119–126, Adam Mickiewicz University Press. ISSN 2300-0422. DOI 10.14746/kse.2018.14.10.

This paper concerns the place and meaning of a new category of children's rights, which also finds its place in the area of interest of academic didactics. The current approach to human rights in schooling is basically normative, thus, the present academic didactics is challenged to prepare students of education – and teaching – related faculties to confront the issues in the field of children's rights at work in a professional manner. The paper illustrates an author's concept of didactics in terms of education to children's rights at higher schools which was elaborated based on the research on the didactic aspects of children's rights education for teachers and educationists on the academic level. The following issues were put in question and served as a basis for specific approaches to academic didactics in terms of education on children's rights: an essence and need for inclusion of content related to children's rights in academic learning practice, didactic tools at teacher's disposal and their role in education for children's rights. On the one hand, the paper presents a discussion on the professional preparation of teachers and educationists to face challenges related to protection and promotion of children's rights within educational environments. On the other hand, it includes an attempt to merge the discrepancy between theory and practice in this field.

Wśród wyzwań naukowo-badawczych oraz praktyk edukacyjnych dotyczących współczesnej dydaktyki zarysowuje się nowa problematyka badawcza związana z kategorią praw dziecka. Poszukując źródeł i miejsc przenikania tej kategorii do myśli dydaktycznej, wskazać należy w pierwszej kolejności na powszechne już zjawisko normatywizacji różnych sfer życia społecznego, w tym również przestrzeni związanej z kształceniem człowieka. Prawo pozytywne zaczyna determinować te obszary życia społecznego, które do tej pory pozostawały prawnie indyferentne. Inflacja prawa, szczególnie widoczna w dziedzinie prawa oświatowego, zawilość przepisów prawnych i niejasność norm z nich wyprowadzanych dla praktyki edukacyjnej doprowadza często do sytuacji „zagubienia normatywnego” odczuwanego przez nauczycieli i pedagogów. Jednak nie tylko oni odczuwają zagubienie w meandrach normatywnych kontekstów systemu oświaty w Polsce. Również wiele innych podmiotów systemu edukacji, w tym rodzice i sami uczniowie, odczuwają brak komponentów poznawczych i praktycznych umiejętności w zakresie korzystania z wiedzy prawnej jako podstawy dla podejmowanych działań pedagogicznych, dydaktycznych i wychowawczych. W konsekwencji nauczyciel i pedagog, często nie mając wystarczającej wiedzy deklaratywnej dotyczącej obszarów swoich pedagogicznych kompetencji oraz normatywnych obowiązków, podejmuje czynności niezgodne z normą prawną lub nie realizuje zapisanych w prawie pozytywnym obowiązków proceduralnych. Tym samym naraża na negatywne konsekwencje tak pedagogiczne, jak i prawne nie tylko siebie, bowiem skutki niezajomości prawa oraz nieumiejętności jego zastosowania w konkretnej sytuacji edukacyjnej ponoszą pośrednio również jego uczniowie.

Moje zawodowe doświadczenia w zakresie współpracy z nauczycielami w ramach szkoleń, warsztatów i superwizji prawnych wyraźnie pokazuje podobne sytuacje. Nauczyciel, nie zabezpieczając siebie w sensie prawnym, nie realizując swoich praw i obowiązków w niezwykle znormatywizowanej rzeczywistości edukacyjnej, naraża siebie na konsekwencje, często również karne, wynikające z przepisów prawa, ale też w tej trudnej sytuacji nie jest w stanie odpowiednio chronić praw swoich podopiecznych. Tymczasem charakterystyka i przebieg procesów socjalizacji normatywnej dziecka jednoznacznie wskazują, że w fazie socjalizacji wtórnej, to w dużej mierze właśnie nauczyciel i poziom jego świadomości prawnej oraz kompetencji normatywnych przekładających się na kształt sytuacji dydaktyczno-wychowawczych są podstawowym kanałem procesu uczenia się prawa. Warto w tym miejscu zacytować słowa profesora Jarosława Utrat-Mileckiego, podkreślającego, że „dzieci uczą się prawa poprzez doświadczenie. Równości uczą się widząc jak Pani traktuje je w klasie, a nie na podstawie dogmatycznej analizy przepisów. To samo dotyczy prawa do wyrażania opinii, poszanowania godności

innych. Praw uczymy dzieci w większym stopniu własnym przykładem, niż dyktowaniem norm i wypisywaniem standardów na tablicach, co nie oznacza, że to ostatnie samo w sobie nie ma wartości” (Utrat-Milecki, 2012: 140).

Poniższy artykuł jest komunikatem z badań własnych prowadzonych w obszarze dydaktycznych aspektów problematyki praw dziecka i kompetencji prawno-normatywnych nauczycieli i pedagogów. W ramach tych badań podjęłam próbę opisanego dydaktycznych aspektów procesów nauczania i uczenia się praw człowieka/dziecka w szkole wyższej zmierzających do uporządkowania systemu wiedzy ogólnej o określonym fragmencie rzeczywistości edukacyjnej, jaką jest nauczanie o prawach dziecka przyszłych nauczycieli i pedagogów¹.

Kategoria praw dziecka – w stronę refleksji dydaktycznej

Mając świadomość normatywnego kontekstu rzeczywistości edukacyjnej, możemy wyprowadzić konkretne wnioski i postulaty dla praktyki i teorii dydaktycznej. Prawa dziecka stają się wyzwaniem dydaktycznym, kiedy analizą obejmujemy przepisy prawa oświatowego i prawa międzynarodowego dotyczące problematyki nauczania w szkołach w zakresie praw dziecka i praw człowieka. Analiza ta uwiadacza swoisty paradoks: otóż zagadnienia ochrony, promocji i edukacji w zakresie praw dziecka powinny być obecne w polskim systemie edukacji², gdy jednym z podstawowych zadań szkoły jest przekazywanie wiedzy na temat praw człowieka, praw dziecka i praw ucznia. Wykonywanie tych zadań w sposób bezpośredni realizuje między innymi prawo do informacji, które jest jednym z podstawowych praw dziecka w systemie oświaty. Szczególnym natomiast rodzajem tego prawa jest prawo do informacji o przysługujących dziecku prawach człowieka (Kozak, 2014: 48).

U źródeł tego podstawowego prawa człowieka znajduje się Ustawa Zasadnicza, Ustawa prawo oświatowe i rozporządzenia do niej wykonawcze, dokumenty z dziedziny prawa międzynarodowego, tj.: art. 42 Konwencji o prawach dziecka, Rekomendacje Rady Europy w sprawie Europejskiej Strategii na rzecz dzieci oraz liczne Zalecenia Komitetu Ministrów Rady Europy w kwestii nauczania o prawach człowieka (por. Kuszał, 2018: 158–168). Szczegółowa analiza powyższych przepisów prawnych pozwala postawić tezę o konieczności profesjonalnego przygoto-

¹ Badania zostały opublikowane w pozycji: Kozak, 2014.

² Z inicjatywy Rady Europy od ponad 27 lat zagadnienia praw człowieka włączane są do obowiązkowych programów kształcenia w poszczególnych krajach członkowskich.

wania nauczycieli i pedagogów nie tylko w dziedzinie praw dziecka/człowieka, ale także ich dydaktycznych implikacji dla praktyki edukacyjnej³.

Nauczyciel bowiem nie tylko powinien znać, szanować i w swojej pracy promować ideę praw człowieka, ale przepisy prawa determinują również po jego stronie obowiązki profesjonalnego nauczania w dziedzinie praw dziecka. Nauczanie w obszarze praw człowieka musi posiadać swoistą metodykę, jakże różną od szczegółowych dydaktyk przedmiotowych. Tymczasem szczegółowe analizy przepisów dotyczących kształcenia nauczycieli i pedagogów nie zawierają wytycznych w aspektach wiedzy, umiejętności czy komponentów osobowościowych z obszaru edukacyjnych aspektów praw dziecka, jak również swoistych założeń dydaktycznych. Ponadto analiza ofert programowych uczelni wyższych prowadzących profesjonalne przygotowanie nauczycieli i pedagogów wyraźnie wskazuje, że problematyka ta jest niezwykle rzadko podejmowana (por. Kozak, 2014). Prowadzone w tym obszarze badania pozwalają postawić tezę, że studenci kierunków pedagogicznych i nauczycielskich nie uczestniczą w procesach edukacji o prawach dziecka w szkole wyższej, która przecież powinna mieć charakter propedeutyczny dla ich działań z zakresu edukacji o prawach dziecka podejmowanych w szkołach. Pełna realizacja prawa dziecka do edukacji jest możliwa tylko wówczas, kiedy nauczyciel w trakcie kształcenia zawodowego otrzyma profesjonalnie przygotowanie również w obszarze dotyczącym praw dziecka i praw człowieka oraz szczegółowej metodyki nauczania o tych prawach w szkole.

Badania sondażowe prowadzone przez Sieć Informacji o Edukacji w Europie (Eurydice) wskazują jednoznacznie, że mimo iż problematyka edukacyjna z zakresu praw człowieka znajduje się w oficjalnych programach nauczania, to tylko w niektórych państwach stanowi ona element procesu kształcenia nauczycieli (*Eurydice, Citizenship education at school in Europe*, 2005). Nie sposób w tym miejscu nie postawić zatem pytania: w jaki sposób nauczyciel/pedagog, który w procesach własnych doświadczeń edukacyjnych i przygotowania pedagogicznego nie był podmiotem edukacji o prawach dziecka, może później w swojej pracy zawodowej podejmować wyzwania związane z edukacją w tym zakresie i ochroną praw swoich uczniów? Skąd ma czerpać wiedzę dydaktyczną z dziedziny nauczania o prawach człowieka, skoro treści te nie znajdują miejsca w procesie edukacji przyszłych nauczycieli i pedagogów?

Warto zaznaczyć, że problematyka nauczania o prawach człowieka w szkole powinna stać się elementem systemu doskonalenia zawodowego nauczycieli i pe-

³ Szczegółowa analiza ustawodawstwa krajowego i międzynarodowego w zakresie edukacji na rzecz praw dziecka w szkołach zob. Kusztal, 2018: 47–54.

dagogów. W europejskiej literaturze dotyczącej tych zagadnień można znaleźć kilka publikacji skierowanych do nauczycieli (między innymi *Eurydice, Citizenship education at school in Europe*, 2005). Ich szczegółowa analiza wskazuje jednak na pewną specyficzną cechę, którą za prof. Klus-Stańską można określić jako „wąską metodyczność myślenia nauczycielskiego” (Klus-Stańska, 2011: 153). Wyraża się ona w traktowaniu powyższych zagadnień w sposób instrumentalny w aspekcie pozornej łatwości aplikowania gotowych wzorów i konspektów do praktyki edukacyjnej, bez szerszej refleksji w aspekcie komponentów osobowościowych związanych z ideą nauczania o prawach człowieka i kształtowania praktycznych umiejętności w dziedzinie ochrony praw dziecka. Jakby przyjmując założenie, że konkretne treści edukacji o prawach dziecka można łatwo aplikować do praktyki edukacyjnej, a nauczyciel jest „uprzednio” przygotowany do ich merytorycznych i dydaktycznych analiz, że normy z dziedziny praw dziecka są przez niego zinternalizowane, ujęte w całość i stanowią osobiste doświadczenie nauczyciela. Innymi słowy zakłada się, że nauczyciel/pedagog sam był podmiotem edukacji na rzecz praw dziecka w trakcie swojego przygotowania czy doskonalenia zawodowego. Założenie to, niestety, nie znajduje odzwierciedlenia w praktyce.

Edukacja na rzecz praw dziecka w szkole wyższej – rozumienie pojęć

W tym miejscu opisanie i wprowadzenie do języka pedagogicznego nowego terminu – **edukacja na rzecz praw dziecka** – wydaje się w toku podejmowanych analiz konieczne i uzasadnione z co najmniej trzech powodów. Ważne dla jasności wyводу jest bowiem:

- dookreślenie, że **podmiotem**, na którego rzecz mają być podejmowane działania edukacyjne, są uczestnicy szkolnego systemu edukacji – uczniowie;
- dookreślenie **swoistego dydaktycznego wymiaru** tych działań;
- wskazanie wąskiego **grona adresatów** – osób, które bezpośrednio zaangażowane w procesy wychowania i edukacji dziecka zobowiązane są w świetle prawa pozytywnego do szczególnego poszanowania i ochrony praw dziecka, ale także do prowadzenia edukacji o tych prawach dla swoich podopiecznych i uczniów (Kozak, 2014: 31 i nast.) – czyli nauczycieli i pedagogów.

Proponuję zatem przyjęcie rozumienia **edukacja na rzecz praw dziecka** „jako formalnych i nieformalnych procesów edukacyjnych skierowane do pedagogów, nauczycieli i osób pracujących z dziećmi mające na celu przygotowanie ich do podejmowania działań z zakresu ochrony i promocji praw swoich podopiecznych

w swojej praktyce zawodowej, a także profesjonalnego nauczania w zakresie praw dziecka i człowieka w szkołach” (Kozak, 2014: 31 i nast.).

Rozumienie *edukacji na rzecz praw dziecka* jako szczegółowego aspektu procesu kształcenia nauczycieli i pedagogów w dziedzinie praw dziecka i dydaktyki tych praw uwidacznia rolę i zadania, jakie stają przed nauczyciele w związku z normatywną koncepcją prawa dziecka do edukacji w zakresie praw człowieka. Gdybyśmy bowiem po stronie dziecka nie mogli przypisać podmiotowego prawa do edukacji (które znajduje uszczegółowienie w edukacji o prawach człowieka w szkole), to w odniesieniu do nauczyciela nie istniałby wówczas obowiązek zabezpieczenia tych uprawnień również w wymiarze dydaktycznego profesjonalizmu. Zatem rola i zadania pedagoga i nauczyciela w tym aspekcie pozostawać mogłyby prawnie indyferentne (Kozak, 2014: 31 i nast.).

Dookreślenie miejsca edukacji na rzecz praw dziecka w refleksji dydaktycznej

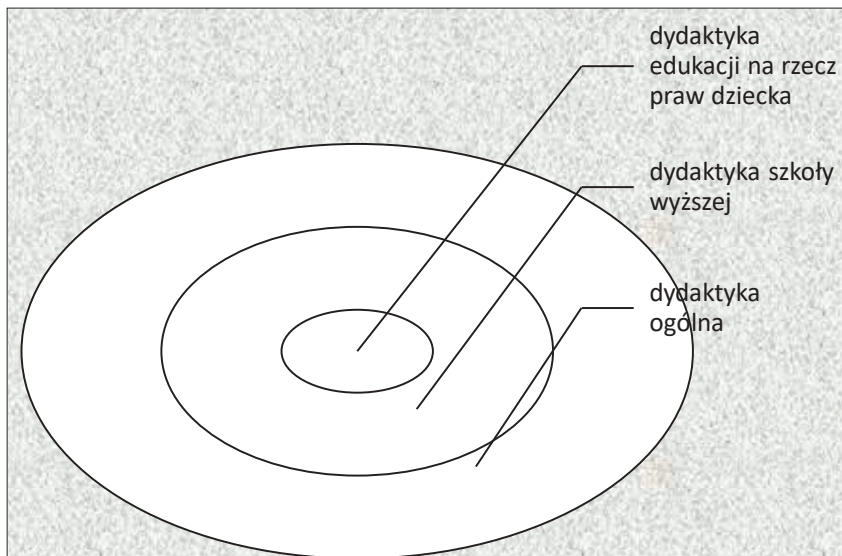
Skoro jednak przed nauczycielem stawiany jest wymóg profesjonalnego nauczania w dziedzinie praw dziecka, konieczne jest dookreślenie swoistej **dydaktyki edukacji na rzecz praw dziecka**. Pojęcie to wprowadziłam do swoich badań i rozumiem jako element dydaktyki akademickiej, którą za S. Palką definiuję jako „naukę o nauczaniu i wychowaniu intelektualnym na uczelniach akademickich; jej uprawianie służy budowie teoretycznej wiedzy w powyższym zakresie oraz kształtowaniu postaw praktycznej działalności na uczelniach akademickich” (Palka, 2007: 32). W ten sposób dookreślić można pole badawcze tej subdyscypliny pedagogicznej, które wyznaczane jest przez procesy nauczania i wychowania intelektualnego w dziedzinie praw człowieka, w szczególności praw dziecka. Refleksję dydaktyczną organizować będą natomiast zagadnienia celów, treści kształcenia i wychowania, metod, środków i form organizacyjnych, a także ewaluacji procesu kształcenia w zakresie praw dziecka w szkole wyższej.

Refleksję w obszarze nauczania i wychowania intelektualnego w dziedzinie praw dziecka proponuję traktować jako jedną z dydaktyk/metodyk szczegółowych w ramach dydaktyki akademickiej. W poszukiwaniu miejsca dydaktyki *edukacji na rzecz praw dziecka* sytuuję ją w relacji do dydaktyki ogólnej i dydaktyki szkoły wyższej jako kategorię najwęższą. Czesław Kupisiewicz dydaktykę szkoły wyższej traktuje jako jedną z dydaktyk/metodyk⁴ szczegółowych w ramach dydaktyki

⁴ Termin „dydaktyka szczegółowa” lub „metodyka przedmiotu” używany jest zamiennie za Cz. Kupisiewiczem, zob. Kupisiewicz, 2012: 29.

ogólnej, w zależności od przyjętego kryterium podziału (może nim być szczebel edukacji czy też teoria kształcenia poszczególnych przedmiotów nauczania) (Kupisiewicz, 2012: 30). Dydaktyki szczegółowe, zdaniem Kupisiewicza „zwane także dydaktykami przedmiotowymi lub metodykami poszczególnych przedmiotów, są teoriami nauczania i uczenia się tych właśnie przedmiotów w szkole podstawowej, średniej czy wyższej (Kupisiewicz, 2012: 29). Świadomie rezygnuję z określenia tego obszaru jako *metodyki nauczania o prawach dziecka* w związku z instrumentalną, wdrożeniową tradycją tego pojęcia metodyka (por. Klus-Stańska, 2010 i 2011). Ten obszar refleksji pedagogicznej, dookreślony i ujęty w ramach dydaktyki szczegółowej, ma szansę wpłynąć na zmianę myślenia o związku dydaktyki z namysłem nad procesami kształcenia nauczycieli i pedagogów w dziedzinie praw dziecka, a nie tylko służyć do aplikowania działań do celów instrumentalnych.

Relacje, o których piszę, obrazować może następujący schemat:

Ryc. 1. Miejsce dydaktyki edukacji na rzecz praw dziecka w kontekście dydaktyki ogólnej i dydaktyki szkoły wyższej

Źródło: Kozak, 2014: 78

Wprowadzając do powyższych analiz termin *dydaktyka edukacji na rzecz praw dziecka*, rozumiem go jako **szczegółową teorię nauczania i uczenia się praw człowieka i praw dziecka w szkole wyższej kształcącej nauczycieli i pedagogów** (Kozak, 2014: 78). Przyjęcie takiego rozumienia dydaktyki szczegółowej jest możliwe z uwzględnieniem kryterium dyscypliny naukowej.

Zakończenie

W artykule przedstawiony został zarys z badań, które były próbą założenia podstaw teoretycznych pod szczegółowe ujęcie pewnego obszaru refleksji pedagogiki szkoły wyższej, jakim jest dokładnie opisana w publikacji książkowej kategoria *edukacji na rzecz praw dziecka* w szkole wyższej kształcącej pedagogów i nauczycieli. Prezentowane ujęcie jest zapewne jedną z możliwych perspektyw rozumienia w sferze dydaktycznej tego obszaru rzeczywistości pedagogicznej, który związany jest z problematyką nauczania o prawach dziecka w szkole. Warto wskazać, że powstały projekt dydaktyczny jest zapisem moich poszukiwań i wyzwań związanych z refleksyjną praktyką dydaktyczną w zakresie edukacyjnych aspektów problematyki praw dziecka. Jest swego rodzaju propozycją, która może się stać zaczynem do własnej refleksyjnej praktyki w tym zakresie. Traktowanie i rozumienie praw dziecka jako narzędzia w procesie dydaktycznym w ramach kształcenia czy doskonalenia zawodowego nauczycieli i pedagogów w świetle przepisów prawa oświatowego i prawa międzynarodowego staje się wyzwaniem dla współczesnej refleksji dydaktycznej i praktyki kształcenia w szkole wyższej przygotowującej przyszłych nauczycieli i pedagogów do profesjonalnego wykonywania swoich zadań wychowawczych i dydaktycznych.

Literatura

- Eurydice, Citizenship education at school in Europe*, (2005). http://www.eurydice.org/Doc_intermediaires.analysis/en/citizenship.html, dostęp: 10.03.2017.
- Klus-Stańska D. (2011). *Oderwanie dydaktyki od pedagogiki ogólnej jako źródło jej kryzysu i zniechęcenia*. [W:] T. Hejnicka-Bezwińska (red.). *Pedagogika ogólna. Dyskursy o statusie naukowym i dydaktycznym*. Bydgoszcz.
- Konwencja o prawach dziecka, Dz.U. z 1991 r., nr 120, poz. 526.
- Kozak M. (2014). *Edukacja na rzecz praw dziecka w szkole wyższej. Zarys dydaktyki szczegółowej*. Kraków.
- Kupisiewicz Cz. (2012). *Dydaktyka. Podręcznik akademicki*, wyd. 13 zm. Kraków.
- Kusztal J. (2018). *Dobro dziecka w resocjalizacji. Aspekty pedagogiczne i prawne*. Kraków.
- Palka S. (2007). *Aktualne tendencje w dydaktyce akademickiej*. [W:] D. Skulicz (red.). *Studenci we wspólnocie akademickiej*. Kraków.
- Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. - Prawo oświatowe, Dz. U 2017, poz. 59.
- Utrat-Milecki J. (2012). *Wokół istoty praw dziecka*. [W:] B. Głowacka, L. Pytka (red.). *Być dzieckiem i przetrwać*. Warszawa.